

Laura A. Janda

KONCEPCJA PRZYPADKA I CZASU
W JĘZYKACH SŁOWIAŃSKICH

przekład

Małgorzata E. Majewska

Kraków

miedzykulturowe konteksty kognitywizmu

Wstęp

Języki słowiańskie na różne sposoby wykorzystują semantykę przypadka do wyrażania kategorii czasu. Zagadnienie to daje możliwość omówienia natury i roli metafory w języku, a także źródeł różnic między poszczególnymi językami. Analizowany materiał pochodzi głównie z języków rosyjskiego, czeskiego i polskiego, które stanowią grupę języków północnosłowiańskich; w kilku miejscach dokonuje się porównań z innymi językami. Artykuł opiera się na wynikach prowadzonych niemal piętnaście lat badań nad semantyką przypadku w językach słowiańskich.

Wiedza językowa, łącznie z gramatycznym znaczeniem, jest zakotwiczona w percepcji uwarunkowanej przez parametry doświadczenia człowieka jako podmiotu doświadczającego świata. Na drodze tego doświadczenia otrzymujemy znacznie więcej informacji, niż potrafimy sensownie przetworzyć. Różne języki podkreślają, pomijają, kategoryzują i gramatyzują tę samą informację na różne sposoby. Oprócz zmysłowego doświadczenia otaczającej nas rzeczywistości, doznajemy także innego rodzaju doświadczeń za sprawą emocji, wyobraźni, rozumowania dedukcyjnego, myślenia abstrakcyjnego itd. Te pojęcia, które nie mają konkretnych, fizycznych odpowiedników, rozumiemy w oparciu o metafory, które takie konkretne, fizyczne odpowiedniki posiadają (np. *miłość to ogień*, *dedukcyjne rozumowanie to podróż wzdłuż drogi*). Ten proces może być postrzegany jako w dużej mierze niedoskonały (domeny źródłowe i docelowe nie są iden-

Oryginalny tytuł artykułu:

Concepts of case and time in Slavic

© Copyright for the Polish edition by Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2004

© Copyright for the Polish translation by Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2004

ISBN 83-242-0389-X

Przedruk artykułu za zgodą autorki i pisma internetowego GLOSSOS
The Slavic and East European Language Resource Center.

Opracowanie redakcyjne:
Miroslaw Ruzickiewicz

Projekt okładki i stron tytułowych:
PEM Studio

tyczne, co stwarza możliwości błędów i różnic w interpretacji, a zarazem wysoce skuteczny (metafora bardzo ułatwia natychmiastowe uchwycenie całej złożonej relacji). Różne społeczności językowe używają różnych domen źródłowych dla zrozumienia pojęć abstrakcyjnych i z tych różnic w organizacji wiedzy dowiadujemy się, na czym polega natura ludzkiego poznania, jaka jest jej dynamika i ograniczenia.

We wszystkich językach słowiańskich przypadki stanowią niezwykle twórczy aczkolwiek rządzący się ścisłymi regułami system, umożliwiający użytkownikom wyrażenie wszelkich możliwych relacji, jakich można doświadczyć. Dokładne opisy systemów przypadków w językach rosyjskim i czeskim zostały już ukończone (patrz: Janda & Clancy 2002 i Janda & Clancy, w opracowaniu), a podobny opis w odniesieniu do języka polskiego jest w trakcie opracowywania. Słowiańskie systemy przypadka oparte są głównie na konkretnych relacjach przeszerzennych, przenoszonych drogą metaforycznego rozszerzenia na wiele innych domen, takich jak emocje, stany, czas. Na poziomie abstrakcyjnego opisu języki słowiańskie wykazują wspólną strukturę znaczeń przypadków, która przedstawia się następująco:

- mianownik: nazwa (nazywanie, podmiot); tożsamość (predykcja nominalna)
- dopełniacz: źródło (wyjście); cel (podejście); całość (posiadanie czegoś, kwantyfikacja); odniesienie do czegoś (brak czegoś lub kogoś, porównanie, bliskość)
- celownik: odbiorca (dopełnienie dalsze); doświadczaający (korzyść z czegoś, szkoda/uszkodzenie, a także modalne użycia); konkurent (równość, poddanie się, dominacja)
- biernik: punkt docelowy (ruch, dopełnienie bliższe, punkty w czasie, trwanie, dystans, ilość)
- miejscownik: miejsce
- narzędnik: środek do osiągnięcia celu (środek, narzędzie, ścieżka, agens); określenie (narzędnik w funkcji orzeczenia); okolicznik (przyimek „z”); landmark (przyimek bliższej lokalizacji)

Czas jest prawdopodobnie jedynym bytem, co do istnienia którego się zgadzamy, mimo że nie mamy żadnych bezpośrednich tego dowodów. Nie postrzegamy czasu zmysłami, nie możemy go ani zobaczyć, ani usłyszeć, ani bezpośrednio zmierzyć. Jeśli czas w ogóle pojawia się w codziennym doświadczeniu, to istnieje on jedynie jako zjawisko wtórne, czyli wpływ, jaki jego bieg wywiera na nas i na to, co nas otacza. Poznajemy czas tylko drogą obserwacji aktualnie obecnych stanów i porównania ich ze wspomnieniami stanów minionych. Niektóre z tych stanów mają przewidywalne cykle, np. noc i dzień, pory roku; inne naturalne procesy także dają nam złudzenie, że mierzymy czas. Natomiast czas sam w sobie jest nieuchwytny, gdyż jest konstrukcją bardziej abstrakcyjną niż namacalna rzeczywistość.

Wydaje się, że wszyscy ludzie używają doświadczenia przestrzeni do pojmowania czasu, pomimo oczywistych niedoskonałości metafory *czas to przestrzeń* (np. przestrzeń ma trzy wymiary, a czas – nie; przestrzeń rozszerza się równocześnie we wszystkich kierunkach, a czas – nie; wszystkie punkty w przestrzeni są jednakowo dostępne, a czas dostępny jest jedynie w niepowtarzalnej chwili; możemy poruszać się w przestrzeni, więc możemy nad nią panować, natomiast w czasie jesteśmy uwięzieni i to on nad nami panuje itd.). Istnieje wiele sposobów rzutowania topografii domeny przestrzeni na topografię domeny czasu, co wyraźnie widać w analizie porównawczej domeny czasu, w wyraźnym widac równaniach wyrażań dotyczących czasu w obrębie jednego języka (na temat analizy porównawczej wyrażań dotyczących czasu w obrębie jednego języka, patrz: Janda *b*, w druku; na temat typologii porównawczej różnych języków, patrz: Haspelmath 1997). W tym artykule zwracam szczególną uwagę na to, jak semantyka słowiańskich systemów przypadku jest wykorzystywana do rzutowania domeny przestrzeni na domenę czasu. Zamierzam zbadać zarówno zjawiska obecne we wszystkich językach słowiańskich, jak i takie, które są charakterystyczne dla poszczególnych języków. Wyrażenia dotyczące czasu w istocie stanowią jedno z najbardziej oczywistych źródeł różnic między poszczególnymi językami słowiańskimi.

W badaniach porównawczych systemów przypadkowych w słowiańszczyźnie zauważono 29 dyskretnych różnic w zastosowaniu przypadków (Janda: *a i c*, w druku), przy czym dziewięć z nich, czyli jedna trzecia całości, dotyczy określeń czasu. Odmienna konceptualizacja czasu powoduje zatem więcej różnic w zastosowaniu przypadków w językach słowiańskich niż jakakolwiek inna domena poznawcza.

Analiza

W pozostałej części niniejszego artykułu opiszemy i przeanalizujemy dane będące reprezentatywną próbką metaforycznego rzutowania domeny przestrzeni na domenę czasu, występującego w konstrukcjach przypadku w językach czeskim, polskim i rosyjskim. Punktem wyjścia będzie przegląd zbieżnych użyć każdego przypadku, przez analizę określeń czasu posiadających taką samą lub podobną strukturę w tych trzech językach oraz ustalenie zasady koherencji metafor. Następnie przejdziemy do rozbieżności w zastosowaniu przypadków wyrażających pojęcie czasu, dokonując analiz różnych metaforycznych motywacji, które leżą u podstaw tych wyrażeń.

Zbieżności w określeniach czasu

Jak pokazano w tabeli 1, wszystkie przypadki z wyjątkiem mianownika pojawiają się w jednej lub kilku konstrukcjach

wyrażających relacje temporalne, występujących w językach czeskim, polskim i rosyjskim. Konstrukcje te są wskaźnikami podstawowych struktur kognitywnych wspólnych dla grupy języków północnosłowiańskich; posłużą nam one jako do, w oparciu o które w poniższych rozdziałach omówimy zbieżności w określeniach czasu.

Biernik w zbieżnych określeniach czasu

W zbieżnych użyciach biernika występują cztery typy metafory *czas to przestrzeń*: 1) używanie pojęć kojarzonych z podziałem w przestrzeni jako domeny źródłowej dla wyrażenia mijającego czasu; 2) pojmowanie ruchu w kierunku jakiegoś celu jako domeny źródłowej dla czasu, w którym coś się wydarza; 3) pojęcie przybycia na miejsce jako domena źródłowa dla początku oczekiwanego upływu czasu; i 4) użycie przeszoku w przestrzeni jako domeny źródłowej dla przeszoku w czasie.

Ruch odbywa się w przestrzeni (wymiara, który dostrzegamy) i równocześnie rozwija się w czasie (wymiara, którego nie możemy bezpośrednio dostrzec). Czynnności, które nie zawierają pojęcia podróży, można zmierzyć tylko w oparciu o ich ciągłość w czasie i, aby ułatwić to zadanie, ruch w czasie zostaje utożsamiony z ruchem w przestrzeni. Poniższe przykłady ilustrują metaforyczne pojmowanie upływu czasu jako podróży w przestrzeni:

Cz. *Spalił jsmę celou noc, za tyden.* **P:** *Spališmny caŕu noc, za tyden.* **R:** *My spalił vsju noč', za odnu nedelju.*

We wszystkich trzech językach wyrażenia te opierają się na wyrażeniach przestrzennych o identycznej strukturze, zawierających czasowniki ruchu i odległości (np. w czeskim: *Jeli jsme celý kilometr, za kilometr. Jechalivny caby kilometr, kilometr stád*; podobne konstrukcje istnieją w polskim i w rosyjskim). Takie użycie biernika wskazuje, że w tych trzech językach trwanie jakiejś czynności jest postrzegane jako ruch przedmiotu w przestrzeni. Taka sama logika użycia metafory podroży w przestrzeni do pojmowania czasowej rozciągłości czynności działa także w przypadku innych, zbieżnych użyc, wymienionych w tabeli 1, w tym wyrażen dotyczących różnic w czasie (te same konstrukcje mogłyby być użyte do określenia odległości czy innych porównywalnych pomiarów), podobnie jak użycie przyimka *po* do dalszego uszczegółowienia ścieżki ruchu (która pozostaje nieuszczegółowiona przy użyciu samego przypadku).

Metafora, która wykorzystuje pojęcie ruchu w kierunku jakiegoś punktu docelowego do budowy koncepcji dziania się w określonym czasie, jest równie powszechna we wszystkich omawianych językach, przynajmniej w przypadku odniesienia do dnia, w którym coś się dzieje. Jeśli chcemy określić dokładną godzinę, możemy użyć biernika zarówno w czeskim i rosyjskim, natomiast język polski używa miejscownika (do tej różnicy wrócimy później). W tych trzech językach istniamy konstrukcje zawierające czasowniki ruchu oraz przyimki rządzące biernikiem (mimo że w czeskim i polskim większość wyrażen mówiących o ruchu ku określonemu punktowi docelowemu zawiera przyimek *do* + dopełniacz, konstrukcja *na* + biernik jest nadal bardzo częsta. Sporadycznie występuje konstrukcja *w/iv* + biernik):

Cz: *v sobotu v šest hodin*; **P:** *w sobotę* (ale: *o szóstej godzinie*); **R:** *v subbotu v šest' časov*

O ile cel w przestrzeni jest konkretnym punktem, do którego coś zmierza, o tyle cel w czasie jest konkretnym punktem, w którym coś się zdarza. W porównaniu z językiem

angielskim, taka kombinacja zdarzeń z punktami docelowymi o charakterze temporalnym wydaje się dosyć egzotyczna, jako że użytkownicy języka angielskiego przyzwyczajeni są do myślenia o zdarzeniach tak, jakby zachodziły w miejscach o charakterze temporalnym. Tu dużą rolę wydaje się odgrywać aspekt, gdyż organizuje on działania werbalne w zdarzenia, istniejące zanim jeszcze wejdą w bieg historii. Aspekt nadaje działaniu kontur obiektów, które w ten sposób zyskują możliwość atemporalnej egzystencji i wobec tego można nimi mentalnie manipulować. Do omówienia roli aspektu w innych wyrażeniach dotyczących sytuacji, kiedy coś się zdarza, powrócimy jeszcze w podrozdziale poświęconym rozbieżnym użyciom przypadka. Pojęcie jakiegoś punktu docelowego jako czasu, w którym coś się zdarza, jest także wyrażane poprzez użycie przyimka *pod* w językach polskim i rosyjskim, jak to pokazano w tabeli 1.

We wszystkich trzech językach ruch mający na celu przybycie na dane miejsce jest używany do zrozumienia celowości danego działania w ogóle. Niektóre celowe działania zawierają element planowania czegoś na jakiś okres czasu i w taki sposób, poprzez metaforyczne pojmowanie dążenia do celu jako ukierunkowanego ruchu, przybycie do jakiegoś miejsca jest domeną źródłową dla rozumienia początku oczekiwanego wpływu czasu.

Cz: *przyjet na tyden*; **P:** *przyjechać za tydzień*; **R:** *priexat' na nedelju*

Domena przybywania do jakiegoś miejsca dostarcza tu pojęć potrzebnych do zrozumienia początku zaplanowanego okresu czasu, który ma być spędzony gdzieś lub na robieniu czegoś.

Tak jak ludzie i przedmioty mogą przemieścić się z jednego miejsca na drugie, przeskakując to, co leży między tymi miejscami, działania mogą przeskakiwać z jednego punktu w czasie do innego; tej samej biernikowej konstrukcji można użyć

zarówno do wyrażenia przeskoków przestrzennych, jak i term-poralnych.

Cz: *ob týden*; **P:** *co drugi týdzieň*; **R:** *čerez každyju nedelju*

Dopelniacz w zbieżnych określeniach czasu

Podobnie jak biernik, także dopelniacz w językach czeskim, polskim i rosyjskim wiąże się z czterema typami metafory *czas to przestrzeń*: 1) relacje część-całość między obiektami i ich częściami składowymi służą jako domena źródłowa dla pojmowania okresów czasu i elementów, z jakich się one składają; 2) punkty odniesienia w przestrzeni służą jako domena źródłowa dla rozumienia punktów odniesienia w czasie; 3) początek/źródło ruchu w przestrzeni służy jako domena źródłowa dla pojmowania czasu, w którym coś się zaczyna; 4) cel ruchu służy jako domena źródłowa dla rozumienia momentu, przed upływem którego coś zostaje zrobione.

Skoro przedmioty fizyczne można postrzegać jako części, które tworzą całości, taka konceptualizacja może także odnosić się do obiektów temporalnych – okresów czasu, które składają się z części. Wszystkie trzy omawiane języki używają formy dopelniacza do opisanienia relacji całości do jej części i w każdym z nich pojęcie to jest rozszerzone na domenę czasu.

Cz: *prvního listopadu*; **P:** *pierwszego listopada*; **R:** *pervogo nojabria*

W tym przypadku rozszerzony okres czasu (miesiąc) jest traktowany jako wyodrębniony przedmiot, który składa się z części (dni), tak jak konkretny przedmiot (powiedźmy: dom) składa się z części (okna, drzwi, piętra itd.)

Chociaż wszystkie trzy omawiane języki do określenia punktów odniesienia w przestrzeni używają dopelniacza, dodatkową pomoc stanowią przymyki, służące do wskazania dokładnych relacji (najlepszym przykładem jest przymimek *u*, występujący we wszystkich trzech językach). Kiedy to pojęcie zostaje przeniesione na domenę czasu (która ma mniej wymiarów niż przestrzeń), punkty odniesienia mogą być wyrażane samym dopelniaczem lub dopelniaczem z przymikiem, co widać w poniższych przykładach:

Cz: *osmého srpna*; **P:** *ósmego sierpnia*; **R:** *vos'mogo avgusta*
Cz: *kolem čtvrté hodiny*; **P:** *około czwartej*; **R:** *okolo četyrex časov*

W powyższych przykładach określone momenty w czasie są postrzegane jako punkty odniesienia w krajobrazie czasu.

Wyruszenie z jakiegoś miejsca może być wyrażone przy pomocy przymyka *od/ot* i z dopelniaczem. Do opisanienia źródła ruchu możemy użyć tej samej konstrukcji, mimo że konkretna dystrybucja z różnymi okresami czasu wykazuje niewielkie różnice.

Cz: *od ledna, od prvního května, od rána*;

P: *od pierwszego maja, od rana*;

R: *s janvarja, ot pervogo maja*

Te przykłady pokazują, że pojęcie ruchu z jakiegoś miejsca jest używane jako model pojmowania punktu rozpoczęcia danej czynności w czasie.

Koncepcja punktu docelowego jest łatwo dostępna zarówno w domenie przestrzeni, jak i w domenie czasu. O ile przestrzenny cel mniej więcej odpowiada punktowi docelowemu

ruchu, czyli punktowi, w którym podróż się kończy, o tyle temporalnym celem jest czas, w którym spodziewamy się, że coś zostanie zakończone, czyli punkt, w którym kończy się temporalne rozszerzenie, często rozumiane jako termin wykonania czegoś. We wszystkich trzech językach pojęcie osiągnięcia celu w przestrzeni wyrażamy za pomocą konstrukcji „do + dopełniacz”. Ponadto wszystkie trzy języki rozszerzają to pojęcie na wyrażenia dotyczące czasu, jak widać w poniższych przykładach:

Cz: *do večera*; **P:** *do wieczora*; **R:** *(do večera), do utra*

Ruch do jakiegoś miejsca jest więc użyty jako model pomiaru pewnego działania trwającego do pewnego momentu w czasie (zazwyczaj jest to czas, kiedy dana czynność ulega zakończeniu). W językach czeskim i polskim możliwe jest także użycie takiej konstrukcji z nazwami dni tygodnia do wskazania momentu zakończenia danej czynności, jak pokazano w tabeli 1.

Miejscownik w zbieżnych określeniach czasu

W omawianych trzech językach miejscownik uczestniczy w dwóch rodzajach określeń, używanych do wyrażania czasu za pomocą metafory *czas to przestrzeń*: 1) umiejscowienie w przestrzeni może służyć jako domena źródłowa temporal-

TABELA 1. ZBIEŻNE UŻYCIA PRZYPADKA W OKREŚLENIACH CZASU W JĘZYKACH CZESKIM, POLSKIM I ROSYJSKIM

BIERNIK		
o sześć godzin, o Vánocích	o zóštiej (godziny)	
Umiejscowienie w przestrzeni za czymś => umiejscowienie w czasie po czymś	po obědi, po hodině	Rzadko: po třeštieňi sroka
CELOWNIK		
Ruch w kierunku czegoś wywierającego na coś wpływ => czas dochodzący do jakiegoś punktu	(Ať si) ku večorowi	k večeru/dějstviu času
NARZĘDNIK		
Słodka jako środek umożliwiający podróż => przedział czasu prowadzący do jakiegoś działania (pory roku lub części dni)	Wianq, latem, jesienią, zimą, wieczorem, nocą, dnem, časem	Zimou, letom, osen'ju, vesnoj, utrom, dnem, večerom, noč'ju
(okresy = ścieżki)	całymi dniami, nocami, latami, godzinami	časami, vekami
chwilemi		
Funkti przed czymś => czas przed czymś (przed/przed + MIEJSCOWNIK)		
Przed czymś rokų	przed czterema laty	

podróż w przestrzeni == upływ czasu	Spaliłny całą noc	My spałi esju noc	(czas przed czymś lub po czymś)	za tyden, tyden pred tim	czereviza odnu nedelju, odnu nedelju pogodiv/ispusja: za odnu nedelju do/nazad	(różnica w czasie)	przyjeł 0,5 minuty pozdě	przyjeł 15 minut później	opozdat' na 15 minut	(po + biernik – do pewnego momentu w czasie)	od poloviny ledna aż po konec inora	po dześ dzien	s serediny janvarja po konec fevralja	(po + biernik – przez pewien okres czasu)	po celon dobu	pracovat' po dwanaście godzin na dobre	ruch ku jakiemus celowi == zachodzenie czegoś w określonym czasie (w/w + godzina lub dzien)	v peti hodin, v sobotu, v tu dobu	w sobote	v pjat' časov, v subbotu, v to vrenija, v naši vrenija, v vos midesajajye gody	(pod + biernik – w kierunku)	pod wiesczor	My vernulis' pod utro	przybycie na miejsce == początek oczekiwanego upływu czasu	pryjet na tyden	pryjet na tyden	pryjet na tyden	przeskok w przestrzeni == przeskok w czasie (rosyjski: czerz + biernik; polski: co + biernik; czeski: ob + biernik)	Ob tyden jedeme k babice	Co drugi tyden...	Czerz každyj nedelju my ezdim k babuske	DOPEŁNIACZ	czyść całego obiektu == czyść czasu	prwino hospitalu	pierwszego hospitala	v nem' časov wczera; pierwszego nojabrja	punkt odniesienia w przestrzeni == punkt odniesienia w czasie	osmno spno; toho dne; załichen wilyky	osmego sierpnia; tego dnia; w czasie wojny	vos moge avgusta (segodnja); vo wrenija wojny	(około czegoś – punkt odniesienia określony w przybliżeniu)	każen čtyre hodiny	około czwartej	około čtyrex časov	Punkt, w którym zaczyna się ruch == czas, od którego coś się zaczyna	od ledna, od prwino kwietnia, od rana	od pierwszego maja; od tego dnia, od rana	z janvarja, ot pierwsogo maja	Punkt docelowy ruchu == czas, do którego coś ma być zrobione	do rana, do wczera	do wczera	do utrawojujny, do slyk por	(czas, do którego coś ma być zrobione)	do soboty, do tydzie	MIESIĄCOWANIE	lokalizacja w przestrzeni == lokalizacja w czasie (w/w + okresy jako wykonywane przestrzenie)	v hospitalu, v tom roku, v osmadesjtych letcz, v budowni, v letě, v zimě, ve dne, v noc	w hospitalu, w tym roku, w latach osmadesjtych, w przystoek, w noc, w tym dniu, w naszych czasach	v nojabre, v etom godu, v vos midesajajyx godax, v budusczem	(na)	na jafe	na etoj nedele	(o oznaczajace „o jakiejś porze” lub „w trakcie czegoś”)	o žeste hodine, o Vianocch	o žestej (godzine)	Umiejscowienie w przestrzeni za czymś == umiejscowienie w czasie po czymś	po oběde, po godzinie	po obědzie, po godzinie	Rzadko: po třeceju sroka	CELOWANIE	Ruch w kierunku czegoś wywierajacego na coś wpływ == czas dochodzący do jakiegoś punktu	k rana, k wczera	(Ma się) ku wiesczorowi	k wczera/desjatomu času	NARZĘDNIK	Szczelka jako środek umożliwiający podróż == przedział czasu prowadzący do jakiegoś działania (pory roku lub części dni)	Tu dobow, časem	Wiosna, lato, jesien, zima, wiesczorem, noc, dnem, časem	Zimof, letom, osen'ju, wesenof, utrom, dnem, wczera, noc'ju	(okresy = części)	chwilemi	całymi dniami, nocami, latami, godzinami	časami, wkami	Punkt przed czymś == czas przed czymś (przed/przed + MIESIĄCOWANIE)	przed czeremna jazy
-------------------------------------	-------------------	-------------------	---------------------------------	--------------------------	--	--------------------	--------------------------	--------------------------	----------------------	--	-------------------------------------	---------------	---------------------------------------	---	---------------	--	---	-----------------------------------	----------	--	------------------------------	--------------	-----------------------	--	-----------------	-----------------	-----------------	---	--------------------------	-------------------	---	------------	-------------------------------------	------------------	----------------------	--	---	---------------------------------------	--	---	---	--------------------	----------------	--------------------	--	---------------------------------------	---	-------------------------------	--	--------------------	-----------	-----------------------------	--	----------------------	---------------	---	---	---	--	------	---------	----------------	--	----------------------------	--------------------	---	-----------------------	-------------------------	--------------------------	-----------	---	------------------	-------------------------	-------------------------	-----------	--	-----------------	--	---	-------------------	----------	--	---------------	---	---------------------

nych lokalizacji opisujących czas, w którym jakaś rzecz się zdarza; 2) lokalizacja poza konturem przedmiotu może służyć jako źródłowe pojęcie do pojmowania zdarzenia, które następuje w czasie po innym zdarzeniu.

Pierwszy typ konstrukcji miejscownikowych jest bardzo rozpowszechniony i tworzy naturalną paralełę dla wielu określeń czasu w języku angielskim. Warto jednak zauważyć, że w językach północnosłowiańskich ten typ konstrukcji jest głównie używany w odniesieniu do rozszerzonych okresów czasu (częściej niż do punktów w czasie). Obecność dłuższego okresu czasu jest cechą charakterystyczną tego typu określeń, co widać w poniższych przykładach:

Cz: *v listopadu, v tom roku, v osmdesátých letech, v budoucnu, v létě, v zimě, v noci, na jaře*; **P:** *w listopadzie, w tym roku, w latach osiemdziesiątych, w przyszłości, w nocy*; **R:** *v nojabre, v 'etom godu, v vos 'midesjatyx godax, v buduščem, na 'etoj nedele*

We wszystkich tego typu wyrażeniach jakiś okres czasu jest umiejscowieniem w czasie danego zdarzenia. Tam, gdzie użyty jest przyimek *v/w*, lokalizacja w czasie jest postrzegana jako pojennik. Tam, gdzie występuje przyimek *na*, czasową lokalizację postrzega się jako pozbawioną konturu przestrzeni. W obu przypadkach zdarzenie współistnieje z okresem czasu o określonej rozciągłości. Jak pokazano w tabeli 1, przyimka *o* można także używać w takim znaczeniu w językach czeskim i polskim. To użycie zamierzam skonstruować z rosyjskim ekwiwalentem w części poświęconej omówieniu rozbieżnych konstrukcji.

Drugi typ konstrukcji miejscownikowych wiąże się z użyciem przyimka *po* jako podstawowego sposobu wyrażania relacji „po czymś” w językach czeskim i polskim. Rzadko pojawia się on w takim użyciu w języku rosyjskim (gdzie ograniczony jest przede wszystkim do skostniałych formalnych wyrażań). W rosyjskim związek z odpowiadającym temu wyrażeniem przestrzennym nie jest już dziś czytelny, ponieważ we

współczesnym języku przestrzennym przyimkiem *po* rządzi celownik. W omawianych trzech językach przestrzenny przyimek *po* opisuje jednak coś, co nadaje przestrzenny kontur, którego przebieg daje się śledzić. Znaczenie podążania za czymś, przeniesione do jednowymiarowej domeny czasu, jest rozumiane jako następowanie po czymś, sugerujące porządek sekwencyjny:

Cz: *po obědě, po hodině, P: po obiedzie, po godzinie, R:*
(rzadko używane) *po istečenii stroka*

Tak więc obiad, godzina czy termin skończenia czegoś pojawia się jako czas, po którym występuje następne zdanie.

Konstrukcje celownikowe w zbieżnych określeniach czasu

Znamiennie dla użycia celownika jest to, że wyznacza on uczestnika zdarzeń, który sprawuje nad czymś lub nad kimś kontrolę. Podobnie rzecz się ma, gdy celownik jest używany z przyimkiem. Przyimek *k* (*do, w kierunku*) używany w wyrażeniach dotyczących ruchu w przestrzeni, różni się od wszystkich innych przyimków (*o/w* i *na* z biernikiem, *do* z dopełniaczem) o podobnym znaczeniu tym, że używany jest w odniesieniu do ludzi, którzy stanowią punkt docelowy (w omawianym przypadku język wyłamuje się z tego wzorca, gdyż

używa w nim przyimka *do* + ludzie). Rzecz w tym, że ludzie mogą sprawować kontrolę nad czymś i to odróżnia ich od celów nieożywionych. Jeśli idziemy do jakiejś osoby, to współdziałamy z nią, a ona ma pewną kontrolę nad tym, co się dzieje u celu. Wszystkie trzy języki przeniosły to pojęcie z domeny przestrzeni do domeny czasu, używając określeń czasu, które z konieczności sygnalizują zmianę w ludzkiej działalności.

Cz: *k večeru, P: Ma się ku wieczorowi, R: k večeru*

Wieczór stanowi wyraźną granicę, gdzie następuje zmiana określonych czynności, i ruch w kierunku tej granicy sugeruje nadchodzącą z nią interakcję, tak jak ruch w kierunku osoby sugeruje nadchodzącą interakcję interpersonalną. W języku rosyjskim użycie to może być rozszerzone na wiele typów granic czasowych, natomiast w polskim jest ono dość ograniczone.

Konstrukcje narzędnikowe w zbieżnych określeniach czasu

W domenie przestrzeni istnienie ścieżki ularwia podróż, ponieważ ścieżka jest środkiem umożliwiających ruch. Trzy omawiane języki potrafią wyrazić ideę podróży przy użyciu pojęcia ścieżki wyrażonego konstrukcją z narzędnikiem. (Takie użycie jest dużo częściej spotykane w językach czeskim

TABELA 3. INNE ROZBIEŻNE UŻYCIA

Miejsceownik (Ms): miejsce przeznaczenia versus biernik (N): środek do osiągnięcia czegoś		B To trvalo století To trwało przez wieki		B 'Eto prodolzalas' vekami 'To trwało wiekami'	
Dopelniacz (D): odniesienie do czegoś versus mianownik (M): nazwa		D Dnes je/Zitva bude čtvrtého Dzisiaj jest/uro będzie czwartym		M Segodnja/Zavtra bude čtvrtého Dzisiaj/Zawtra będzie czwartym	
Miejsceownik (Ms): miejsce dopelniacz (D): odniesienie do czegoś		Ms po obědě po obiedzie		D po obědě po obiedzie	

TABELA 2. ROZBIEŻNE UŻYCIA PRZYPADKA W OKREŚLENIACH CZASU
W JĘZYKACH CZEŚKIM, POLSKIM I ROSYJSKIM

Statyczne versus ruchome zdarzenia/przedmioty

Miejsceownik (Ms): miejsce przeznaczenia		B/Ms V šest hodin/ šest hodin O szóstej (godzinie)		Ms V šest časov	
Miejsceownik (Ms): miejsce versus narzędnik (N): środek do osiągnięcia celu versus biernik (B): miejsce przeznaczenia		N/B na jaře, na podzim, v létě, v zimě, v noci wiosna/na wiosnę, latem/w lecie, zimą/w zimie, nocą/w		N Vesnoj, letom, osen'ju, zimoj, noč'ju	
Narzędnik: landmark versus biernik: miejsce przeznaczenia		N Przemieštilinyj sme se sem před rokem My sjuda perecekali god nazad		B Przemieštilinyj sme se sem před rokem My sjuda perecekali god nazad	
Narzędnik (N): landmark versus celownik (C): uczestnik pozostający w konkurencji do landmarka i dopelniacz (D): punkt docelowy		D Prijedu domi do desáté hodiny Będę w domu przed dziesiątą		C Prijedu domoj k desjati časom	
Dopelniacz (D): odniesienie do czegoś i miejsceownik (Ms): miejsce versus biernik (B): miejsce przeznaczenia		D/Ms toho dne, letošního roku tego dnia/w tym dniu, tego roku/w tym roku		M/B V 'etot den', v 'etom godu	
za komunismus: o Vánocích D/Ms		w czasach/za komunizmu: w Święta Bożego Narodzenia D/B		pri komunizmie: na Roždestvo M/B	

Konceptualizacje statyczne vs konceptualizacje z pojęciem ruchu w rozbieżnych określeniach czasu

Ponieważ aspekt odgrywa zasadniczą rolę w ułatwianiu tworzenia zawierających pojęcie ruchu konceptualizacji czasu w językach słowiańskich, konieczna wydaje się dygresja wyjaśniająca, jak i dlaczego jest to możliwe. Zagadnienie aspektu w językach słowiańskich jest niezwykle rozległe, ale tu ograniczę się do rozważenia pojęć, które bezpośrednio motywują konceptualizacje czasu z pojęciem ruchu. Można by tutaj przytoczyć wiele pozycji, aczkolwiek szczególne znaczenie dla sformułowania poniższych analiz mają prace Dickeya (2000), Certkowej (1996), Binnickiej (1991), Durst-Andersena (1992) i Langackera (1997). Ich założenia motywują moją interpretację i są z nią zgodne, natomiast sama idea konceptualizacji czasu zawierających pojęcie ruchu, którą prezentuję w niniejszym artykule, jest nowa.

Podstawowa różnica pomiędzy rzeczownikami i czasownikami polega na tym, że rzeczowniki opisują rzeczy, które są niezależne od czasu, podczas gdy czasowniki opisują rzeczy (czynności i zdarzenia), które od czasu niezależne nie są. Aspekt w językach słowiańskich wyznacza wszystkim czynnościom czasownikowym status zdarzenia, co w pewnym sensie uniezależnia je od czasu. W językach słowiańskich rdzenie czasownikowe nie istnieją bez wyznaczników aspektu, co oznacza, że nie można w nich mówić o czynności bez wskazywania aspektu. Wciąż jeszcze trwa debata nad tym, jak zachowują się w tym systemie czasowniki dwuaspektowe: czy są pozbawione aspektu, czy też mają po prostu zerowe wyznaczniki, jako że zachowują się tak jak czasowniki z zaznaczonym aspektem. Nie istnieje nic takiego jak „czysta” czynność [czyli czynność pozbawiona aspektu], lecz

raczaj zdarzenia, których kształt jest uwarunkowany przez aspekt. Mówiąc po prostu, aspekt ontologicznie metaforyzuje wszystkie czynności w językach słowiańskich, gdyż wszystkie czynności zostają skonkretyzowane jako zdarzenia i w ten sposób mogą podlegać metaforycznym manipulacjom podobnie jak inne przedmioty (termin „metafora ontologiczna” jest tu używany w znaczeniu, w jakim został po raz pierwszy zdefiniowany przez Lakoffa i Johnsona, 1980). Istnieją dwa typy zdarzeń/obiektów: dokonane, które są postrzegane jako znajdujące się w czasie w taki sposób, w jaki przedmioty fizyczne zajmują przestrzeń, oraz niedokonane, które są postrzegane jako istniejące w czasie w taki sposób, w jaki przestrzeń zajmują substancje. W języku angielskim troszczy się najpierw o to, gdzie dana czynność jest umiejscowiona w czasie. Natomiast pytanie, jaki rodzaj zdarzenia owa czynność stanowi, jest sprawą drugorzędną, która nie musi być w ogóle rozważana. W językach słowiańskich jest odwrotnie: informacja na temat tego, z jakim rodzajem zdarzenia mamy do czynienia jest obowiązkowa, natomiast lokalizacja w czasie nie jest aż tak istotna. Ontologiczne uprzedmiotowienie czynności jako zdarzeń umożliwia postrzeganie ich w oderwaniu od linii czasu. Innymi słowy, zdarzenia/objekty istnieją samodzielnie, niezależnie od tego, gdzie mogą się znajdować w czasie.

To obiektywne istnienie zdarzeń, narzucone przez aspekt, umożliwia zastosowanie dwóch kognitywnych strategii opisywania, kiedy dane wydarzenie ma miejsce. Jedna strategia odpowiada strategii wykorzystywanej w języku angielskim i używa starych, lokatywnych wyrażen wskazując, że czas, w którym coś się zdarza jest metaforycznym odpowiednikiem miejsca, w którym to coś jest umiejscowione. Druga strategia kaže postrzegać zdarzenia jako objekty, które potrafią się poruszać: miejsce, w którym włączają się w linię czasu – ich temporalny cel – jest czasem, w którym owe zdarzenia mają miejsce. To tak jakbyśmy powiedzieli po angielsku: **She arrived into Saturday*, czego oczywiście nie możemy powiedzieć. Natomiast w językach czeskim, polskim i rosyjskim jest to właściwie jedyny sposób, by wskazać,

że coś zdarzyło się w określonym dniu (o czym już była mowa przy formach biernikowych w zbieżnych określeniach czasu).

W pewnym sensie aspekt nadaje zdarzeniom/obiektem tożsamość umożliwiającą ruch. Możliwość poruszania się obiektów w czasie pokazują przykłady w tabeli 2. Wszystkie grupy przykładów przeciwstawiają conceptualizację zdarzenia jako obiektu w statycznej lokalizacji conceptualizacji zdarzenia jako obiektu zbliżającego się do temporalnego celu. A oto krótka analiza tych przykładów (które zresztą zostały już omówione bardziej szczegółowo przy okazji zbieżnych użyć przypadku). Statyczne lokalizacje wyznacza użycie miejscownika: *miejsce*; narzędnika: *landmark* (z lokatywnym przyimkiem) i dopełniacza: *odniesienie do czegoś*. Interpretacje czasu zawierające pojęcie ruchu korzystają z biernika: *przeznaczenie*; narzędnika: *środek do osiągnięcia celu* (zaznaczanie temporalnych ścieżek); *celownika*: *konkurent landmark* (zaznaczanie celu, który sprawuje nad czymś kontrolę) i *dopełniacza*: *cel* (także zaznaczanie celów).

Pierwsza różnica, pokazana w tabeli 2, przeciwstawia statyczną interpretację czasu narzuconą przez miejscownik w językach czeskim i polskim conceptualizacji zawierającej pojęcie ruchu, wykorzystującej biernik w językach czeskim i rosyjskim.

Statyczne: **Cz:** *o šesté hodině*; **P:** *o szóstej (godzinie)*

Ruch: **Cz:** *v šest hodin*; **R:** *v šest' časov*

Oba typy conceptualizacji są szeroko rozpowszechnione we wszystkich trzech językach, natomiast różnice między nimi pojawiają się w przypadku wskazywania godziny, o której coś się zdarzyło.

W następnej grupie przykładów miejscownik znowu prezentuje statyczną conceptualizację, tutaj przeciwstawioną narzędnikowi, który interpretuje zdarzenia jako procesy przebiegające wzdłuż ścieżki czasu; niekiedy pojawia się tu biernik.

Statyczne: **Cz:** *na jaře, v létě, v zímě, v noci*; **P:** *w lecie, w zime, w nocy*

Ruch: **Cz:** *na podzim*; **P:** *wiosna/na wiosnę, latem, zimą, nocą*; **R:** *vesnoj, letom, osen'ju, zimoj, nočju*

Kiedy coś zdarzyło się jakiś czas temu, zdarzenie to może być postrzegane jako statyczna relacja między okresem czasu, w którym to wydarzenie nastąpiło i samym zdarzeniem, wyrażana narzędnikiem zaznaczającym temporalny landmark, lub też jako ruch mentalny w upływającym okresie czasu, z biernikiem, jak widać w poniższych przykładach:

Statyczne: **Cz:** *Přestěhovali jsme se sem před rokem.*

Ruch: **P:** *Przeniśliśmy się tutaj rok temu*; **R:** *My sjuda perecevali god nazad.*

Jeśli termin ukończenia czegoś zostaje sprecyzowany jako godzina, każdy z języków używa innego przypadku: polski stosuje narzędnik w funkcji wyznaczenia landmarka, nadając tej relacji statyczną interpretację, podczas gdy języki czeski i rosyjski wybierają interpretacje zawierające pojęcie ruchu, które wyrażane są w czeskim przy użyciu dopełniacza (wyznaczenie celu), a w rosyjskim – przy użyciu celownika.

Statyczna: **P:** *Będę w domu przed dziesiątą.*

Ruch: **Cz:** *Přijedu domů do desáté hodiny*; **R:** *Príjedu domoj k desjati časam.*

Dwie ostatnie grupy przykładów, podane w tabeli 2, przeciwstawiają statyczne temporalne relacje wyrażone dopełniaczem (określenie punktów odniesienia) i miejscownikiem relacjom z pojęciem ruchu wyrażanym przez biernik.

Statyczne: **Cz:** *toho dne; letošního roku*; **P:** *tego dnia/w tym dniu; tego roku/w tym roku*; **R:** *v 'etom godu*

Ruch: **R:** *v 'etot den'*

Stacyjne: **Cz:** *za komunismu, o Vánociach*; **P:** *w czasach/za komunizmu*; **R:** *pri komunisme*

Ruch: **P:** *w Święta Bożego Narodzenia*; **R:** *na Roždestvo*

Fakt, że słowiański aspekt ułatwia interpretację relacji temporalnych opartych na pojęciu ruchu, dostarcza alternatywy dla statycznych interpretacji tych relacji. Jest to główne źródło różnic w użyciach przypadku w językach czeskim, rosyjskim i polskim.

Inne alternatywne konceptualizacje w rozbieżnych określeniach czasu

W pewnym sensie pozostałe różnice w użyciach przypadku także dotyczą interpretacji zawierających pojęcie ruchu oraz interpretacji interakcji statycznych zachodzących między zdarzeniami. Pierwsza grupa przykładów prezentuje różnice w obrębie różnych interpretacji opartych na pojęciu ruchu, a pozostałe dwie – różnice w obrębie różnych interpretacji statycznych.

Biernik: miejsce przeczenia *versus* narzędnik: środek do osiągnięcia celu przeciwstawiają sobie dwa rodzaje ruchu zdarzeń/obiektów względem czasu ich trwania. Ruch pierwszy jest trajektorem celu w jakimś okresie czasu (strategia używana w językach czeskim i polskim), natomiast sposób drugi to postrzeganie ruchu jako ścieżki wyznaczającej przebieg ruchu (strategia stosowana w języku rosyjskim).

Trajektor celu: **Cz:** *To trvalo stoleti*; **P:** *To trvalo przez wieki*. Przewód dla ruchu: **R:** *'Eto prodolzalos' vekami*.

Dwie ostatnie grupy przykładów ukazują różnice między statycznymi interpretacjami czasu: dopełniacz: odniesienie do czegoś *vs* mianownik: nazwa oraz miejscownik: miejsce *vs* dopełniacz: odniesienie do czegoś. Zarówno punkty odniesienia, jak i nazwy są wygodnym narzędziem wskazywania rzeczy, co motywuje pierwszą grupę przykładów:

Punkt odniesienia: **Cz:** *Dnes je/Zitra bude čtvrtého*.

Nazwa: **P:** *Dzisiaj jest/Jutro będzie czwartą*; **R:** *Segodnja/Zavtra budet četvertoe*.

I wreszcie, zarówno miejsce, jak i punkt odniesienia mogą być używane w trzeylementowym układzie zawierającym moment mówienia, podany czas i zdarzenie, które nastąpiło po tym okresie czasu, jak to ilustrują przykłady:

Po jakimś wydarzeniu: **Cz:** *po obědě*; **P:** *po obiedzie*

Po jakimś punkcie odniesienia: **R:** *posle obeda*

Wnioski

Podsumowując, przypadki prezentują bogaty repertuar konceptualizacji czasu, ilustrując doniosłą rolę metafory w gramatyce i ludzkim poznaniu. Zdarzenia mogą istnieć przed czasem i poruszać się w kierunku swych miejsc w cza-

sie, czas może być serią punktów powiązanych ze zdarzeniami i ze sobą nawzajem. Trwanie w czasie może być przedstawione jako ścieżka w temporalnym krajobrazie, jako wykonturowana przestrzeń, która zawiera zdarzenia, jako złożony obiekt, składający się z części, czy nawet jako pobliski landmark, stanowiący punkt odniesienia. Kognitywnie możemy poruszać się w kierunku do, od czy wzdłuż linii wyznaczonej przez punkty w czasie, czy nawet po prostu je przeskakiwać. Aspekt odgrywa istotną rolę w ułatwianiu interpretacji ruchu temporalnego; i co więcej, okazuje się, że czasowniki ruchu, opisujące sposób poruszania się obiektów w przestrzeni, służą jako prototypowe modele dla pojmowania sposobu, w jaki czynności wszystkich innych czasowników rozciągają się w czasie. Dzięki wyobraźni jesteśmy w stanie wykonywać wszystkie rodzaje manipulacji, które są dla nas fizycznie niemożliwe, i znaczną część tej nadludzkiej mocy została skonwencjonalizowana w naszej gramatyce, a szczególnie w semantyce przypadka w językach czeskim, polskim i rosyjskim.

Bibliografia

- Binnick, Robert I.
(1991) *Time and the verb*. Nowy Jork/Oxford: Oxford University Press.
- Éertkova, M. Ju.
(1996) *Grammatičeskaja kategorija vida v sovremennom ruskom jazyke*. Moskwa: Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta.
- Dickey, Stephen
(2000) *Parameters of Slavic Aspect: A Cognitive Approach*. Stanford, CA: CSLI Publications.
- Durst-Andersen, Per
(1992) *Mental grammar*. Columbus, OH: Slavica.
- Haspelmath, Martin
(1997) *From space to time*. Munich: Lincom Europa.
- Janda, Laura A.
(w przygotowaniu)
- Janda, Laura A.
(w przygotowaniu)
- Janda, Laura A.
(w przygotowaniu)
- a. „The Case for Competing Conceptual Systems”, w: *Cognitive Linguistics in the Year 2001*, pod red. Barbary Lewandowskiej-Tomaszczyk.
- b. „Cognitive hot spots in the Russian case system”, w: *Peircean Semiotics: The State of the Art*. Wstępna wersja dostępna na stronie <http://www.univ-pep.fr/~esp2001/participants.html>
- c. „Because it's there: How linguistic phenomena serve as cognitive opportunities”, w: *Time and Cues: A View of Slavic Conceptualizations*, pod red. Laury A. Jandy i Tore Nesseta, seria: *Converging Evidence in Language and Communication Research*. Amsterdam: John Benjamins.

- Janda, Laura A. & Steven J. Clancy (2002)
The Case Book for Russian. Columbus, OH: Slavica.
- Janda, Laura A. & Steven J. Clancy (w opracowaniu)
The Case Book for Czech. Zarys dostępny na stronie: <http://www.seelivc.org>
- Lakoff, George i Mark Johnson (1988)
Metaphors w naszym życiu, tłum. T.P. Krzeszowski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy
- Langacker, Ronald (1987)
Foundations of Cognitive Grammar, t. 1. Stanford: Stanford University Press.

Spis treści

WSTĘP	5
ANALIZA	8
ZBIĘŻNOŚCI W OKREŚLENIACH CZASU	8
BIERNIK W ZBIĘŻNYCH OKREŚLENIACH CZASU	9
DOPEŁNIACZ W ZBIĘŻNYCH OKREŚLENIACH CZASU	12
MIEJSCOWNIK W ZBIĘŻNYCH OKREŚLENIACH CZASU	14
KONSTRUKCJE CELOWNIKOWE W ZBIĘŻNYCH OKREŚLENIACH CZASU	16
KONSTRUKCJE NARZĘDNIKOWE W ZBIĘŻNYCH OKREŚLENIACH CZASU	17
ROZBIĘŻNE OKREŚLENIA CZASU	19
KONCEPTUALIZACJE STATYCZNE VS KONCEPTUALIZACJE Z POJĘCIEM RUCHU W ROZBIĘŻNYCH OKREŚLENIACH CZASU	22
INNE ALTERNATYWNE KONCEPTUALIZACJE W ROZBIĘŻNYCH OKREŚLENIACH CZASU	26
WNIOSKI	27
BIBLIOGRAFIA	29

TOWARZYSTWO AUTORÓW I WYDAWCÓW
PRAC NAUKOWYCH UNIVERSITAS

REDAKCJA

al. 3 Maja 7
30-063 Kraków
tel./fax (0 12) 634 51 07
(0 12) 423 47 69
(0 12) 634 37 85

DYSTRYBUCJA

oraz
KSIĘGARNIA WYSYLKOWA
ul. Zmądzka 68
31-426 Kraków

tel. (012) 413 91 36

fax (012) 413 91 25

e-mail: box@universitas.com.pl

Zapraszamy do Księgarni Internetowej UNIVERSITAS
www.universitas.com.pl

Na naszej stronie znajdziecie Państwo aktualne informacje o:

- rabatach
- nowościach
- zapowiedziach
- spotkaniach promocyjnych
- imprezach UNIVERSITAS

a także

- pełną listę książek w sprzedaży (katalog alfabetyczny autorów i tytułów).

Ponadto na stronie www.universitas.com.pl dostępne są:

- szczegółowe opisy książek
- spisy treści
- fragmenty tekstów
- recenzje
- program wydawniczy na 2004 rok (tytuły i ceny)

Jeżeli macie Państwo dodatkowe pytania, chętnie udzielimy więcej informacji i wyjaśnień. Prosimy o kontakt: box@universitas.com.pl

Zapraszamy do zarejestrowania się już dziś na www.universitas.com.pl
Wówczas na bieżąco będziemy informować Państwa o naszych tytułach.

ZAPAMIĘTAJ!

www.universitas.com.pl

NA NASZEJ STRONIE MOŻEĆE PAŃSTWO ZAMÓWIĆ BEZPŁATNY
KATALOG UNIVERSITAS